

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

УДК 658.382

DOI <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.54>

М. В. БУЖАНСЬКА

кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри харчових технологій
Львівський торговельно-економічний університет
ORCID: 0000-0001-9251-4727

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблеми охорони праці під час війни, які є надзвичайно важливим аспектом забезпечення безпеки та здоров'я працівників на робочих місцях. Дане дослідження наводить загальний огляд проблеми і розгляд різних аспектів охорони праці в умовах воєнного конфлікту. Аналізуються проблеми, які пов'язані з організацією безпечної праці в умовах війни, включаючи забезпечення пожежної безпеки, захист від вибухів, застосування захисного обладнання, реалізацію безпечних процедур та дотримання норм і правил охорони праці. Також розглянуті проблеми психологічного здоров'я працівників, в тому числі підтримка емоційного стану та розуміння військово-психологічних та стресових факторів. Обговорюються актуальні загрози, пов'язані зі збройними конфліктами пропонуються ефективні стратегії для забезпечення безпеки працівників та мінімізації ризиків надзвичайних ситуацій. Зазначені загрози певною мірою дотикають і національну безпеку, впливають на соціально-економічне становище країни. Показана роль роботодавців та державних установ у створенні першорядних і комплексних планів захисту життя та здоров'я людей та захисту інфраструктури. Автор звертає увагу на постійне вдосконалення фахового рівня працівників в часі воєнних дій. Висвітлено основні переваги заходів з прогнозування та планування, з метою забезпечення безпеки праці в умовах війни. Представлене дослідження доводить доцільність використання заходів превентивного характеру протидії ризикам та організацію умов праці з урахуванням особливостей воєнного конфлікту. Аналізуючи напрацювання та досвід управління охороною праці в часі воєнного конфлікту, ця стаття допомагає розкрити важливі проблеми і намітити можливі шляхи подальших досліджень.

Ключові слова: безпека праці, екстремальні умови праці, охорона праці в умовах воєнного стану, безпека праці в умовах воєнного стану, надзвичайні ситуації.

M. V. BUZHANSKA

PhD of Science in Chemistry, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Food Technologies
Lviv University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0001-9251-4727

CURRENT WORK SAFETY PROBLEMS
DURING TIME MARTIAL LAW IN UKRAINE

The article examines the problems of labor protection during wartime, which are an extremely important aspect of ensuring the safety and health of workers during wartime at workplaces. This study provides a general overview of the problem and consideration of various aspects of labor protection in the conditions of a military conflict. The problems associated with the organization of safe work in wartime are analyzed, including ensuring fire safety, protection against explosions, the use of protective equipment, the implementation of safe procedures and the observance of labor protection rules and regulations. The problems of psychological health of employees are also considered, including support of emotional state and understanding of military psychological and stress factors. Actual threats related to armed conflicts are discussed, effective strategies are offered to ensure the safety of workers and minimize the risks of emergency situations. These threats to some extent affect national security and affect the socio-economic situation of the country. The role of employers and state institutions in creating primary and comprehensive plans for the protection of people's lives and health and the protection of infrastructure is shown. The author draws attention to the constant improvement of the professional level of workers during hostilities. The main advantages of forecasting and planning measures aimed at ensuring labor safety in war conditions are highlighted. The presented study proves the expediency of using measures of a preventive nature against risks and the organization of working conditions taking into account the peculiarities of the military conflict. Analyzing the development and experience of labor protection management in times of military conflict, this article helps to reveal important problems and outline possible ways of further research.

Key words: labor safety, extreme labor conditions, labor protection under martial law, labor safety under martial law, emergency situations.

Постановка проблеми

Безпека праці під час військового стану становить серйозну проблему, яка потребує спеціальної уваги та заходів з метою забезпечення захисту працівників. Для системи управління охороною праці бойові дії є зовнішніми небезпечними чинниками, які впливають на систему функціонування підприємства та підвищують ризики виникнення додаткових нещасних випадків на робочих місцях, які є нетипові для мирного часу та мають наслідки різної тяжкості. Відповідно до статистичних даних в Україні станом на 30.09.2022 виробничий травматизм зі смертельними наслідками, що відбулись через бойові дії, становить близько половини загального смертельного травматизму на роботі в умовах російської агресії. У зоні військових дій робоче середовище може бути небезпечним через присутність вибухонебезпечних матеріалів, зруйновані споруди, нестабільні умови тощо. Необхідно приділити увагу захисту працівників від прямих фізичних пошкоджень, забезпечивши їм необхідні засоби індивідуального захисту, враховуючи особливості конкретної воєнної ситуації. Військові дії можуть створити напружені умови та стрес для працівників, що може впливати на їхнє психічне здоров'я та добробут. Важливо забезпечити підтримку працівникам, психологічну допомогу та надавати необхідну інформацію, щоб зменшити негативний вплив військових дій на їхній стан та продуктивність праці.

Війна має серйозний вплив на економіку країни і виробництво. Нестабільна ситуація, втрати і руйнація інфраструктури можуть призвести до зменшення робочих місць, збільшення безробіття та економічної нестабільності. Важливо приділити увагу заходам з прогнозування та планування, щоб забезпечити економічну стійкість в умовах війни.

У воєнний період можуть виникати юридичні складнощі та питання, пов'язані з виконанням законодавства. Наприклад, припинення обмежень щодо робочого часу, надання конкретних прав та гарантій працівникам в умовах воєнного стану. Важливо мати належне розуміння правової системи, щоб захистити права та інтереси працівників. Уряд та роботодавці повинні спільно працювати над розробкою та впровадженням відповідних заходів. Перераховані аргументи зумовлюють значимість даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Важливість безпеки праці під час війни є актуальною проблемою, яка описується в літературі. Дослідники розглядають різні аспекти цієї теми, зокрема вплив воєнного конфлікту на умови праці, безпеку працюючих осіб, а також ефективність заходів щодо забезпечення безпеки [1–4].

Деякі дослідження зосереджуються на впливі воєнного конфлікту на інфраструктуру та промисловість, що призводить до погіршення умов праці та збільшення ризиків для працівників [5–7]. Інші дослідження аналізують вплив психологічних та фізичних наслідків війни на працівників та їхню безпеку [8, 9]. Враховуючи реальні загрози, пов'язані зі збройними конфліктами, безпека праці під час війни є актуальною проблемою, яка вимагає уваги дослідників та розвитку ефективних стратегій для забезпечення безпеки працівників під час надзвичайних ситуацій.

Формулювання мети дослідження

Стаття розкриває основні аспекти, проблеми та виклики, з якими стикаються працівники у небезпечних умовах пов'язаних з воєнним станом. Стаття також намагається надати практичні поради та рекомендації щодо того, як забезпечити власну безпеку на робочому місці під час військових дій. При цьому, звертається увага на заходи превентивного характеру, протидії ризикам та організацію умов праці з урахуванням особливостей воєнного конфлікту.

Викладення основного матеріалу дослідження

Гарантування безпеки є першочерговою метою держави. Загрози політичного, економічного, соціального, військового та воєнного характеру є викликом політиці безпеки держави та міжнародних організацій. Можна відзначити, що загрози військового характеру є найсерйознішими викликами, з якими сьогодні зіткнулися держава та роботодавці. З початком широкомасштабної війни, що ведеться росією, порушуються конституційні права працівників на охорону їхнього життя і здоров'я під час трудової діяльності на гідні, безпечні та здорові умови праці. Сьогоднішня ситуація призводить до збільшення рівня травматизму і летальних випадків на виробництві. Для зменшення ризиків і наслідків небезпек під час військових дій та забезпечення конституційних прав працівників законодавство зобов'язує роботодавця забезпечувати виконання необхідних профілактичних заходів відповідно до обставин, що змінюються. Важливими заходами щодо попередження нещасних випадків, що відбулись внаслідок ведення бойових дій під час виконання працівниками трудових (посадових) обов'язків, є:

- проведення відповідних інструктажів для працівників щодо заходів безпеки в часі повітряної тривоги;
- впровадження ефективного контролю за чітким виконанням працівниками заходів, передбачених у разі отримання сигналу «Повітряна тривога»;
- проведення навчання щодо надання першої домедичної допомоги потерпілим внаслідок ведення бойових дій.

Разом з тим з метою необхідності правового урегулювання та поліпшення процедури розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві на період дії в Україні режиму військового (надзвичайного) стану введено в дію постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін

до Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві» 20.01.2023 вступили в дію зміни.

В першу чергу удосконалено структуру акта розслідування нещасного випадку за формою Н-1, зменшено чисельний склад комісії із спеціального розслідування нещасних випадків та її обов'язки, а також спрощено механізм оформлення документів за матеріалами розслідування. Дозволяється дистанційне засідання комісії з розслідування нещасного випадку з використанням засобів конференц-зв'язку, а також затвердження та підписання протоколів та актів робочими членами комісії. Керівник підприємства, що створив спеціальну комісію, може затверджувати акти шляхом накладання кваліфікованого електронного підпису. Голова комісії зобов'язаний повідомити членів, з використанням усіх наявних засобів зв'язку, що були відсутні на засіданні під час прийняття рішення.

Відповідно до даного нормативного акту нещасні випадки, що сталися з працівниками під час роботи внаслідок воєнних дій (бомбардувань, ракетних та артилерійських обстрілів, мінувань тощо), підлягають спеціальному розслідуванню незалежно від ступеня тяжкості травм. При травмах, отриманих під час бойових дій, дослідження вмісту в організмі потерпілого алкоголю, наркотичних речовин і ступеню його сп'яніння не проводиться. Розслідування нещасних випадків, що призвели до тяжких наслідків, у тому числі з можливою інвалідністю, проводиться комісією підприємства без відповідного письмового доручення територіального органу Держпраці. Термін розслідування також може бути обґрунтовано продовжений без погодження з територіальним органом Держпраці.

Підтримка психологічного здоров'я важлива проблема, яка акцентує увагу. Військові конфлікти можуть мати серйозні психологічні наслідки для працівників. Психічне здоров'я на робочому місці є дуже важливим аспектом загального благополуччя та продуктивності працівників. Стрес на робочому місці може мати негативний вплив на психічне здоров'я. Під час війни багато людей перебувають у стані стресу, але не кожен стрес, навіть сильний і хронічний, призводить до розвитку психологічної травми. Роботодавці повинні забезпечити доступ до психологічної підтримки та консультування, а також створити відповідні програми для підтримки психологічного здоров'я працівників. Забезпечення відповідного балансу між часом на роботу та часом на відпочинок є важливим сприятливим чинником для психічного благополуччя. Роботодавці повинні створити робоче середовище, що сприяє зниженню стресу, наприклад, установлюючи посилені вимоги до результатів праці та забезпечуючи ефективний відпочинок працівників.

Задоволення від робочих відносин та підтримка колег можуть бути важливими чинниками для збереження психічного здоров'я. Роботодавці можуть сприяти соціальній підтримці, стимулюючи командну роботу, організовуючи спільні заходи й створюючи можливості для обміну думками та спілкування. Загалом, роботодавці повинні приділяти увагу психічному благополуччю своїх співробітників, постійно оцінювати робочу атмосферу й вживати заходів для забезпечення психічного здоров'я на робочому місці.

Роботодавець відповідно до «Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці», затверджених наказом Міністерства соціальної політики України від 29.11.2018 № 1804, на роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці, а також роботах, що пов'язані із забрудненням, або тих, що здійснюються в несприятливих метеорологічних умовах, забезпечує засобами індивідуального захисту (ЗІЗ) працівників, як у воєнний стан, так і в мирні часи. Працівники забезпечуються безоплатно спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту за встановленими нормами, які для роботодавця є обов'язковим мінімумом безоплатної видачі ЗІЗ, з визначенням захисних властивостей ЗІЗ та термінів їх використання.

Аналізуючи літературні дані бачу, що до законодавства не вносили змін, що передбачали б забезпечення роботодавцем використання спеціальних засобів колективного та індивідуального захисту на період воєнного стану в Україні, введеного в дію Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. Сьогоднішня ситуація, враховуючи високі ризики для працівників, які пов'язані з російською агресією, стимулює роботодавців додатково, понад встановлені норми, видавати спеціальні засоби індивідуального захисту, зокрема, захисні каски, бронежилети, протигази та інші ЗІЗ. Військові дії порушують логістичні шляхи постачання ЗІЗ тому роботодавець повинен подбати про створення резервного фонду спецодегу та ЗІЗ заздалегідь.

З початком повномасштабного вторгнення росії Держпраці зосередилась на консультуванні та наданні допомоги в організації безпечного процесу трудової діяльності з метою збереження та зміцнення економіки України. Для зменшення наслідків небезпечних подій під час воєнного стану, Держпраці розробила для роботодавців та працівників методичні рекомендації щодо основних вимог безпеки, механізми виконання робіт під час діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. Небезпеки, які виникають в умовах воєнних дій, вимагають впровадження нових механізмів управління, що дають можливість, скажімо, віддалено ухвалювати першочергові рішення з урахуванням тих викликів, які перед бізнесом висуває російська агресія та пов'язані з нею обмеження.

Небезпечна ситуація в деяких регіонах призвела до зупинки роботи, але навіть у зачинених приміщеннях залишилися станки, меблі, техніка, документи та вже готова продукція. Усе це можуть пошкодити обстріли.

Для власника процес перевезення важкий, адже пов'язаний з багатьма складнощами, що не так просто подолати. Держава також зацікавлена у збереженні бізнесу в країні та розвитку підприємств. Саме тому сьогодні в Україні функціонує програма релокації бізнесу. Фактично релокація – це перевезення потужностей підприємства на нове місце.

Державна програма сприяє полегшенню процесу переміщення об'єктів господарювання, а в деяких випадках компенсує пов'язані з ним фінансові витрати. Існує декілька варіантів релокації: повне переміщення, при якому перевозять не лише обладнання, а й працівників; часткова релокація, у цьому випадку переміщують лише першочергові потужності підприємства. Іншим механізмом релокації є самостійна релокація: в окремих регіонах передбачена фінансова допомога для підприємців, що перевезли власні об'єкти господарювання. Такі ініціативи зі сторони держави дозволяють зберегти можливість працювати, створювати робочі місця та підтримувати економіку країни до перемоги.

Держпраці надає консультативну підтримку релокованим підприємствам, створено окремі підрозділи для консультування роботодавців та працівників (в т. ч. онлайн), розроблено інтерактивний вебпортал, де розміщена довідково-консультативна інформація для підтримки роботодавців щодо створення безпечних та здорових умов праці на виробництві.

У межах даного проєкту усім об'єктам господарювання, що мають потреби і бажають, швидко адаптуватися у новому регіоні, інспектори праці в межах їхньої компетенції надають фаховий консультативний супровід з широкого спектра питань: від оплати праці, переведення, оголошення простою, звільнення, обліку робочого часу до організації безпечного здійснення робіт, створення безпечних та здорових умов праці, надання адміністративних послуг тощо. Це лише декілька актуальних питань безпеки праці під час війни, і розуміння специфічних умов та потреб робочого місця є важливим для прийняття адекватних заходів безпеки.

Висновки

Забезпечення безпеки праці, створення комфортних умов праці та захист працівників є обов'язком кожного роботодавця. Роботодавці мають приділяти особливу увагу попередженню можливих загроз та ідентифікації ризиків небезпек, які можуть виникнути внаслідок війни. Розробляти та впроваджувати план ліквідації надзвичайних ситуацій, що є важливим кроком для гарантування безпеки працівників. Іншим ефективним методом є постійне вдосконалення фахового рівня працівників. Працівники повинні проходити навчання з питань охорони праці та пожежної безпеки. В часі війни це може включати спеціальне навчання щодо евакуації, що передбачає практичне відпрацювання заходів щодо реагування на надзвичайні ситуації та проведення евакуації працівників.

Важливо приділяти увагу запобіганню травмам та їх мінімізації в умовах війни. Роботодавці повинні періодично переглядати та оновлювати свої плани охорони праці згідно зі змінами законодавства України та обстановкою військового конфлікту. Це допоможе забезпечити відповідність найновішим стандартам та розробити ефективні заходи безпеки. Охорона праці в часі війни є незвичайно складною задачею, але з мобілізацією відповідних ресурсів, навчання та обізнаністю вона може бути успішною. Вирішення проблем охорони праці є важливим завданням для забезпечення безпеки і добробуту працівників, навіть у найнебезпечніших умовах.

Список використаної літератури

1. Ковальчук В. Трудові відносини під час війни: аналіз норм надзвичайного трудового законодавства України. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Trudovi_vidnosini_2022.pdf. (дата звернення: 26.11.2023).
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України: від 01.07.2022 № 2352-IX (поточна редакція – 19.07.2022) – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>. (дата звернення: 26.11.2023).
3. Siekkanowski Z. Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa. *Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza*. № 1. 2010. Ss. 27–46.
4. Головач Н. В., Лапицька Н. І. Охорона праці медичних працівників України в період військового стану: проблеми безпеки праці та умов праці. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2022. № 4 (67). С. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/67-3>
5. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення / Київська Школа Економіки (KSE). 2023, берез. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf (дата звернення: 26.11.2023).
6. «Наше громадянське суспільство усвідомлює свою спроможність докорінно змінити подальшу історію України». Коментарі академіка Елли Лібанової (Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України) «5 каналові» / НАН України: офіц. сайт. 2022. 14 квіт. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=8955> (дата звернення: 26.11.2023).
7. Wasiuta O., Wasiuta S. *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*, Wydawnictwo «Arcana», Kraków. 2017. Ss. 424.

8. Прокоф'єва Л. Психологічна модель ПТСР та особливості корекції в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. № 57. 2022. С. 110–120.

9. Гуменюк Л.Й., Федчук О.В. Дослідження посттравматичного стресового розладу і напрямків психореабілітації постраждалих від воєнних психотравм. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 1. 2016. С. 228–239.

References

1. Koval'chuk V. (2022) Trudovi vidnosyny pid chas viny: analiz norm nadzvyčajnoho trudovoho zakonodavstva Ukrainy [Labor relations during the war: an analysis of the norms of emergency labor legislation. of Ukraine]. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Trudovi_vidnosini_2022.pdf (accessed: 26.11.2023).

2. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukrainy [On the organization of labor relations under martial law: Law of Ukraine] : vid 01.07.2022 № 2352-IX (potochna redaktsiia – 19.07.2022) – [elektronnyj resurs]. rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua>. (accessed: 26.11.2023).

3. Siekanowski Z. (2010) Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa [Types and sources of security threats]. *Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza*. no 1. S. 27–46.

4. Holovach N. V., Lapyts'ka N. I. (2022) Okhorona pratsi medychnykh pratsivnykiv Ukrainy v period vijs'kovoho stanu : problemy bezpeky pratsi ta umov pratsi [Labor protection of medical workers of Ukraine during the period of martial law: problems of labor safety and working conditions]. *Naukovi pratsi Mizhrehional'noi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky*. no 4, vol. 67, pp. 16–21.

5. Kyivs'ka Shkola Ekonomiky (KSE). (2023) Zvit pro priami zbytky infrastruktury vid rujnuvan' vnaslidok vijs'kovoї ahresii rosii proty Ukrainy za rik vid pochatku povnomasshtabnoho vtorhennia [Report on the direct damage to the infrastructure from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine a year after the start of the full-scale invasion] URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf (accessed: 26.11.2023).

6. NAN Ukrainy (2022) Nashe hromadians'ke suspil'stvo usvidomylo svoju spromozhnist' dokorinno zminyty podal'shu istoriiu Ukrainy [Our civil society realized its ability to fundamentally change the future history of Ukraine]. Komentari akademika Elly Libanovoi (Instytut demografii ta sotsial'nykh dosli-dzhen' imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy) «5 kanalovi» / URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=8955> (accessed: 26.11.2023).

7. Wasiuta O., Wasiuta S. (2017) *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie* [Russia's hybrid war against Ukraine]. Wydawnictwo «Arcana» : Kraków 2017. S. 424. [in Poland]

8. Prokof'ieva L. (2022). Psykholohichna model' PTSR ta osoblyvosti korektsii v umovakh voiennoho stanu [Psychological model of PTSD and features of correction in the conditions of martial law] *Naukovyj visnyk Izmail's'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*. no 57, pp. 110–120.

9. Humeniuk L. J., Fedchuk O.V. (2016) Doslidzhennia posttravmatychnoho stresovoho rozladu i napriamkiv psykhereabilitatsii postrazhdal'nykh vid voiennykh psykhotravm [Study of post-traumatic stress disorder and directions of psycho-rehabilitation of war trauma victims] *Naukovyj visnyk L'viv's'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. no 1, pp. 228–239.